

Марія ЛУГОВА

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди,
Харків, Україна
sofine.manager1@gmail.com*

ОБРАЗ ДИТИНИ-СИРОТИ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Проблема сирітства супроводжує людство впродовж усієї історії його культурного становлення. Проте в контексті сучасних соціальних катастроф, зокрема, військових дій, які тривають на території України з 2014 року, та набули повномасштабного характеру з 2022-го, ця тема набуває особливої гостроти. Сотні тисяч дітей залишаються без батьківського піклування – як фізично, так і ментально, – що актуалізує необхідність глибокого філософського осмислення феномену сирітства не лише як соціального явища, але і як антропологічної, екзистенційної та культурної категорії в контексті розуміння родини як цінності української культури.

Художня література, яка постає чутливим індикатором суспільних травм, у різні історичні епохи репрезентувала образ дитини-сироти не лише результатом соціального зламу, а й втіленням самотності, вразливості, пошуку ідентичності, втрати і водночас – сили виживання. Цей образ відкриває простір для філософського аналізу таких категорій як індивідуальна й колективна пам'ять, межовий досвід, відчуження, соціальна справедливість і надія.

У контексті військового стану в Україні звернення до художнього образу дитини-сироти дозволяє не лише рефлексувати над глибинами людського буття у кризових обставинах, а й формувати філософське підґрунтя для осмислення майбутнього – як індивідуального, так і суспільного. Саме тому соціально-філософський аналіз образу сироти в художньому тексті стає не лише актуальним, а й концептуально необхідним.

У творах, де зображено сиріт, дитинство позбавлене своєї природної фази – періоду безпечного становлення. Постать дитини-сироти вимальовується не лише в соціальному вимірі як індикатор відсутності батьківської опіки, а, насамперед, в онтологічному: сирота – це той, хто раптово опиняється наодинці перед обличчям буття.

У повісті Григора Тютюнника «Климко» читаємо: «Климко похитав головою і пішов у барак. Доглядати за собою, зварити їсти, прибрати в хаті, випрати одєжину він умів і сам. Давно вже вмів...» [6, с. 11]. Цей уривок ілюструє прискорене дорослішання. З філософської точки зору, тут маємо справу з деформацією ходу онтогенезу: дитина втрачає час для становлення

себе як дитини, бо змушена заповнити відсутність Іншого (дорослого). Така самодостатність, хоч і викликає повагу, насправді є відлунням втрати і самотності, де суб'єкт змушений сам виконувати екзистенційно надмірні для його віку функції. У цитаті, що знаходимо далі в творі: «І тоді йому так схотілося їсти, що сльози самі виступили.» [6, с. 16] – маємо граничне переживання тілесної потреби, яке переходить у екзистенційну сльозу. Тут голод не просто фізичний: це голод любові, турботи, присутності близького дорослого, якого Климко не має. Така сцена – це метафора відчаю і глибинної незахищеності сироти перед світом.

Однак літературні сироти реагують на втрату по-різному. У творі Марії Матіос «Солодка Даруся» героїня, на відміну від Климка, не змогла порівняно вдало інтегрувати травму у своє буття: після самогубства матері Даруся більше ні з ким не говорить. Вона замовкає і відчуває фізичний біль у голові, який є виявом моральної рани, що не загоюється [3]. Тут мовчання – це екзистенційна капітуляція, реакція психіки на надмір. Її тиша – це форма буття, в якій травма застигла, перетворившись на частину її ідентичності.

Зовсім інший рівень переживання спостерігаємо у романі Елінор Портер «Просто Девід», де дитина вперше починає усвідомлювати втрату батька: «Хлопчик уже не сміявся. Він поглядав на батька наляканими очима. Раніше Девід не знав, що таке тривога. Тепер починав розуміти...» [5, с. 15]. Цей момент – точка відліку шляху до відчуття екзистенційного страху. Смерть батька для Девіда – це зіткнення з онтологічною порожнечою, яка породжує почуття тривоги. Це перший досвід осмислення недосконалості світу: дитяча свідомість вперше відкриває непоправність.

Для дитини-сироти вихідною є не лише потреба у фізичному захисті, а й глибинне прагнення бути комусь потрібною – відчувати свою значущість для іншого. У цьому прагненні виявляється первинна екзистенційна потреба людини у любові як онтологічно заданій константі. У романі Елінор Портер «Полліанна» головна героїня з надзвичайною щирістю проголошує: «Ох, Ненсі! Яка я щаслива! Ненсі, ти просто не уявляєш собі, як я радію, що потрібна тітоньці Поллі!» [4, с. 159]. Це не просто радість – це переживання свого існування, своєї присутності як важливої для іншого, кому небайдуже. Полліанна не стільки потребує турботи, скільки прагне бути значущою у чиемусь житті, тобто включеною в систему міжособистісних стосунків. Це – онтологічна приналежність, яка підсилює інтенцію жити.

У романі «Просто Девід» це питання поставлено прямо: «Я вам потрібен?» [5, с. 65]. Воно є філософським за своєю природою. Це не просто запит щодо ставлення, а вигук екзистенційної невпевненості, який демонструє страх бути зайвим у світі, де любов і прийняття не є гарантованими.

У «Енні із Зелених дахів» Люсі-Мод Монтгомері описує сироту, позбавлену базової емоційної підтримки: «А тим часом у кімнатці на піддашші самотня дитина, якій так бракувало в житті любові й друзів, плакала, аж поки заснула.» [2, с. 35]. Це зображення відчаю в ізоляції, коли сльози – єдина реакція на відсутність емоційного зв'язку з ким-небудь. Самотність дитини – це не лише соціальний статус, це антропологічна рана, яка болить.

Ставлення дорослих до таких дітей часто амбівалентне або відверто ворожо-байдуже. Герой Астрід Ліндгрен «Міо, мій Міо» з дитячою чесністю помічає: «Хоч ні тітка Едля, ні дядько Сікстен не любили хлопчиків... Тітка Едля раз по раз казала: “Проклятий той день, коли ти з'явився в нашому домі”».» [1, с. 6]. Це – досвід радикального неприйняття, коли дитина не просто ігнорується, а стає джерелом роздратування. Тут любов повністю відсутня, замінена ворожістю, яка травмує не лише психіку, а й спотворює рамкові світоглядні горизонти щодо цілісного сприйняття світу і самого себе у цьому світі.

І все ж таки багато з таких дітей не втрачають віру в добро. Полліанна відкрито формулює свій спосіб зцілення через гру: «Саме в тому суть гри – у будь-чому знайти щось таке, з чого можна порадіти.» [4, с. 32]. Це є прикладом прояву філософської терапії радістю всупереч обставинам. Її життєва стратегія – це активна інтерпретація реальності на користь надії. Це не наївний оптимізм, а мудрість виживання, що дозволяє зберегти серце відкритим.

Художній образ дитини-сироти у творах української та світової літератури розкриває універсальні антропологічні істини. Кожна дитина, незалежно від духу епохи, етнічної приналежності, певних інших контекстів, потребує безпеки як вихідної константи, любові як безумовного підґрунтя самоідентифікації, уваги і турботи як засобу емоційного виживання та підтримки стабільності, відчуття приналежності як підтвердження власної цінності для іншого.

Екстраполяція літературних образів дітей-сиріт дозволяє побачити, що потреба в любові, прийнятті та значущості не втрачає своєї актуальності, а лише загострюється в сучасних контекстах, особливо в умовах воєнного стану в Україні. Війна множить долі осиротілих дітей – не лише в статистичному, а й у духовному сенсі. Тому звернення до художньої літератури як до «дзеркала людяності» дає змогу побачити, що такі цінності як любов, співчуття, відповідальність, здатність бути з іншими – є не декоративним додатком до життя, а визначальною характеристикою людського буття, яка суттєво впливає на його якість у різних вимірах.

У підсумку можна припустити, що у філософському сенсі, який ґрунтується на цілісному критичному баченні, наведений аналіз означає, що

людське існування успішно реалізується не у відокремленості, а у високо етичному ставленні до іншого, особливо до вразливого, залежного, такого, який потребує любові та турботи. Дитина, якій бракує любові, – це не лише соціальна драма, це довічний антропологічний та морально-етичний виклик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ліндгрєн, А. Міо, мій Міо: повість для мол. і серед. шк. віку. К. : РІДНА МОВА, 2018. 128 с.
2. Монтгомері Люсі-Мод. Ени із Зелених Дахів: роман. Львів: Урбіно, 2013. 320 с.
3. Матіос М. Солодка Даруся. Драма на три життя. Л.: Піраміда, 2005. 176 с.
4. Портер Е. Полліанна. Харків: Фоліо, 2019. 236 с.:
5. Портер Е. Просто Девід. К.: Знання, 2018. 222 с
6. Тютюнник Г. Климко: повість, оповідання, казки. К.: Знання, 2017. 287 с.

Роман РОБАК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
romanrobak7@gmail.com*

ЦІННОСТІ СУЧАСНОГО СВІТУ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Дослідження цінностей сучасного світу як основи формування стратегії розвитку територіальних громад зумовлена необхідністю адаптації останніх до швидких соціальних, економічних і технологічних змін. Цінності, які визначають суспільство, мають безпосередній вплив на розвиток громад, оскільки формують основні пріоритети та напрямки політики на місцевому рівні. Розуміння того, які цінності сучасного світу важливі для жителів території чи громади, допомагає створювати стратегії розвитку, орієнтовані на реальні потреби громадян, враховуючи не лише економічні, але й соціальні, культурні та екологічні аспекти.

Аналіз наукової літератури (М. Бриль [1], М. Бурик [2], Г. Васильченко [3], З. Герасимчук [4], Г. Джегур [2], Н. Єременко [3], О. Ігнатенко [5], А. Лазарук [5], В. Мельник [6], І. Парасюк [3], Ю. Щербакова [7] та ін.) показує, що вченими визначено сутність та значення стратегій розвитку територіальних громад, а також охарактеризовано важливі цінності сучасного світу та їх взаємозв'язок із розвитком громад і територій. Проте цінності сучасного світу як основа формування стратегії розвитку територіальних громад не визначені.

Мета статті – обґрунтування географічних засад формування стратегії розвитку територіальних громад.